MONCASTRO ŞI VLACHIA ÎN POLITICA REPUBLICII SFÂNTULUI MARCU ÎN AJUNUL CONCILIULUI DE LA FERRARA-FLORENŢA (1437–1438): DOCUMENTE DIN ARHIVELE VENEŢIENE

IOAN-AUREL POP
ALEXANDRU SIMON

Keywords: Venice, Byzantium, Rome, Basel, Moncastro, Vlachia, Giuliano Cesarini, Gianfrancesco Gonzaga.

Interesul Veneţiei pentru Moldova şi marele ei port, Cetatea Albă (Moncastro, Maurocastro, dar şi Asprokastron)[1], precedă cu mult domnia lui Ştefan al III-lea cel Mare[2], favoritul şi căpitanul ei[3]. El coboară în vremea luptelor interne de după moartea lui Alexandru I cel Bun (1432)[4], dacă nu şi mai devreme[5]. Interesul, hrănit de rivalitatea veneto-genoveză[6], dar şi de cea moldo-genoveză[7] (după cum bine se cunoaşte, Cetatea Albă a fost – şi chiar a rămas în parte – o puternică colonie genoveză)[8], a sporit în condiţiile noilor negocieri pentru unirea bisericilor din anii următori[9]. Prin

[1] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 57–58; Andrei Pippidi, *Din nou despre inscripţiile de la Cetatea Albă*, în *In honorem Paul Cernovodeanu*, editor Violeta Barbu, Bucureşti, 1997, p. 75–87.

[2] Şerban Papacostea, *Gênes, Venise et la croisade de Varna*, în „Balcanica Posnaniensia", VIII (1997), p. 27–37; Matei Cazacu, *Venise et la Moldavie au début du XVe siècle*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XXI (2003), p. 131–139.

[3] I.-A. Pop, Al. Simon, *Ştefan cel Mare,* căpitanul *Veneţiei, regele Moldovei şi* crăişorul *valahilor, în toamna anului 1492*, în „Revista istorică", NS, XXXI (2020), 1–2 [~2021], p. 61–85.

[4] Al. Simon, *Porturile Moldovei. Ştefan II, Iancu de Hunedoara şi Murad II în documente italiene (1444–1446)*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»". Istorie, NS, LII–LIII (2006–2007) [~2008], p. 7–25, la p. 9–10.

[5] Politica Moldovei sub Alexandru I cel Bun comportă încă numeroase necunoscute (vezi în acest sens Victor Spinei, *Document emis de Alexandru cel Bun păstrat în arhivele din Barcelona*, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Cândea*, editori Valeriu Sârbu, Cristian Luca, Brăila, 2009, p. 179–208).

[6] Vassil Gjuzelev, *Medieval Bulgaria: Byzantine Empire – Black Sea – Genoa – Venice*, Villach, 1995; Lorenzo Publicci, *Genoa and Venice in the Golden Horde: Politics, trade, and society*, în *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe: Political, Economic, and Cultural Relations*, editori Alexander V. Maiorov, Roman Hautala, London – New York, 2021, p. 425–445.

[7] Alessandro Flavio Dumitraşcu, *Genova, Dunărea de Jos şi Moldova în secolele XIII–XV*, Brăila, 2021, p. 49–76; Andrei Mirea, *Moldavia and Caffa during the Fifteenth Century. New Sources and Interpretations*, „Revista istorică", XXXII (2021), 4–6 [2023], p. 267–297, la p. 286–288.

[8] Vezi aici şi Evgeny A. Khvalkov, *Imigranţii din ţările central-europene în coloniile genoveze de la Marea Neagră în realităţile politice în schimbare din 1400–1475*, în „Revista istorică", NS, XXXV (2024), 1–3, p. 35–46.

[9] Orientativ: Walter Ullmann, *A Greek Démarche on the Eve of the Council of Florence*, în „Journal of Ecclesiastical History", XXVI (1975), p. 337–352; Márta Kondor, *Latin West and Byzantine East at the Dawn of the Renaissance: Emperor Sigismund and the Union with the Greeks*, în *Infima Aetas Pannonica: Studies in Late Medieval Hungarian History*, editor Péter E. Kovács, Budapest, 2009, p. 79–96.

Cetatea Albă a Moldovei, divizată între fraţii Iliaş I şi Ştefan al II-lea[10], se puteau strânge – şi aveau să se adune[11] – o bună parte dintre delegaţii „orientali”[12], care urmau să participe la conciliul ecumenic (mai ales dacă acesta avea să aibă loc în Peninsula Italică)[13]. Până la urmă, papa Eugeniu al IV-lea[14], susţinut de cetatea sa mamă, Veneţia[15], a câştigat – la limită[16] – marea luptă pentru organizarea conciliului[17]. În frunte cu împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul[18] şi cu patriarhul ecumenic Iosif al II-lea[19], delegaţii de rit „grec”, adunaţi la Constantinopol şi veniţi prin Cetatea Albă şi Trebizonda[20], au luat calea Italiei, în ciuda opoziţiei fireşti a sultanului Murad al II-lea, unirea fiind sinonimă cu cruciada antiotomană[21].

Pentru Serenissimă şi pentru al ei doge, Francesco Foscari[22], organizarea – prin şi pe navele ei[23] – în Peninsula Italică a conciliului de unire a Bisericilor, era un

---

[10] Vezi în acest context Dan Mureşan, *Isihasmul şi prima etapă a rezistenţei la deciziile conciliului florentin în Moldova (1442–1447)*, în „Studia Universitatis «Babeş-Bolyai»”. Historia, XLIV (1999), 1–2, p. 3–57, la p. 22–25; Liviu Pilat, *Moldova între unirea de la Florenţa şi reacţia Conciliului de la Basel*, în „Revista istorică”, NS, XXII (2011), 3–4, p. 207–220.

[11] Lilia Campana, *Sailing into Union: The Byzantine Naval Convoy for the Councile of Ferrara-Florence (1438–1438)*, în „Dumbarton Oaks Papers”, LXXIII (2019), p. 103–126.

[12] Deno J. Geanakopolos, *The Council of Florence (1438–1439) and the Problem of Union Between the Greek and Latin Churches*, în „Church History”, XXIV (1955), 4, p. 324–346, la p. 330; Maarten Halff, *The Pope's Agents in Constantinople: Eugenius IV's Legation on the Eve of the Council of Ferrara-Florence (1438–1439)*, în „Mediterranea”, V (2020), p. 91–151.

[13] Vezi şi Daniel Barbu, *Ţara Românească şi Conciliul de la Basel*, în „Revista istorică”, V (1994), 1–2 (1994), p. 5–15.

[14] Thomas M. Izbicki, Luke Bancroft, A *Difficult Pope: Eugenius IV and the Men around him*, în *Nicholas of Cusa and the Making of the Early Modern World* (= *Studies in the History of Christian Traditions*, CXC), editori Simon J.G. Burton, Joshua Hollmann, Eric M. Parker Leiden – Boston, 2019, p. 49–73.

[15] Pentru totuşi complicata relaţie dintre Eugeniu al IV-lea şi Serenissimă, vezi şi Domenico Caccamo, *Eugenio IV e la crociata di Varna*, în „Archivio della Società Romana di Storia Patria”, LXXI (1956), p. 35–88.

[16] Michiel Decaluwe, *Successful Defeat: Eugene IV's Struggle with the Council of Basel for Ultimate Authority in the Church, 1431–1449* (= *Bibliothèque de l'Institut Historique Belge de Rome*, LIX), Turnhout, 2009.

[17] O analiză a considerabilului *corpus* documentar, la Christian Gastgeber, *Byzanz und das Konzil zu Basel und Ferrara. Neue Dokumente der Kaiser- sowie Patriarchatskanzlei und der Umgang mit Latein im Kontakt mit dem Westen*, în „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik”, LXX (2020), p. 89–196.

[18] Sebastian Kolditz, *Johannes VIII. Palaiologos und das Konzil von Ferrara-Florenz (1438/39): das byzantinische Kaisertum im Dialog mit dem Westen*, I, Stuttgart, 2014.

[19] Joseph Gill, *Joseph II, Patriarch of Constantinopole*, în Idem, *Personalities of the Council of Florence and Other Essays*, Oxford, 1964, p. 15–34.

[20] Archivio di Stato di Venezia, Venezia (ASVe), Senato, *Deliberazioni. Misti*, reg. 60. *1437–1440*, f. 11^{r}–12^{r} (11–14 mai 1437); Collegio, *Secreti*, reg. 4. *1436–1438*, f. 225 (230)^{v}–226 (231)^{r} (7 decembrie 1437); în Anexă, nr. 1–2.

[21] Elizabeth A. Zachariadou, *The Ottomans, the Greek Orthodox Church and the Perils of the Papacy*, în *Sylvester Syropoulos on Politics and Culture in the Fifteenth-Century Mediterranean: Themes and Problems in the Memoirs Section IV* (= *Birmingham Byzantine and Ottoman Studies*, XVI), editori Fotini Kondyli, Vera Andriopoulou, Eirini Panou, Mary B. Cunningham, Farnham, 2014, p. 23–32, la p. 24–25.

[22] Denis Romano, *The Likeness of Venice: A Life of Doge Francesco Foscari, 1273–1457*, New Haven, CT, 2007.

[23] Cf. Eugenio Cecconi, *Studi storici sul Concilio di Firenze*, Firenze, 1869, nr. 179, p. 523–525.

triumf personal[24] (republica suportase şi avea încă să suporte cheltuielile cu proaspăt sosiţii delegaţi răsăriteni)[25], pe care ea s-a grăbit să-l vestească aliaţilor şi rivalilor ei[26]. În acest sens, în 10 februarie 1438 (la două zile după ce delegaţia orientală, în frunte cu împăratul şi cu patriarhul, intrase în lagună)[27], a fost instruit şi trimisul republicii, Ambrogio Badoer (Ambrosio Baduario)[28], aflat la curtea marchizului de Mantova, Gianfrancesco I Gonzaga[29]. Badoer, „rezidentul Veneţiei" la Mantova de aproape 15 ani[30], trebuia (şi) să-l liniştească pentru marchiz, un vechi condotier al republicii[31], cu privire la cei 10 000 de ducaţi pe Serenissima încă îi datora lui Gianfrancesco[32]. Acesta fusese creat marchiz (margraf/marcgrav)[33] de Sigismund de Luxemburg, de curând răposatul împărat al romanilor şi rege al Ungariei şi Boemiei (decembrie 1437)[34], rivalul Veneţiei[35], care îşi dorise foarte mult ca Buda să găzduiască conciliul de unire[36]. Iar Gianfrancesco Gonzaga şi intrase, prin alianţă, în familia defunctului Sigismund, prin căsătoria fiului şi urmaşului marchizului, Ludovico al III-lea, cu Barbara de Hohenzollern, nepoata împăratului[37].

---

[24] Deşi contestat de Donald M. Nicol (*Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge, 1988, p. 385–387), planul matrimonial bizantin al lui Foscari, „datat" după cruciada de la Varna din 1444 (fiica sa urma să se căsătorească cu Constantin, fratele lui Ioan al VIII-lea), ar merita restudiat (vezi şi Steven Runciman, *The Marriages of the Sons of the Emperor Manuel II*, în „Rivista di Studi Bizantini e Slavi", I (1981), p. 273–282).

[25] Vezi în special F. Kondyli, *The Logistics of a Union: The Travelling Arrangements and the Journey to Venice*, în „Sylvester Syropoulos", p. 135–153.

[26] Veneţia era pe atunci în plin război cu Ducatul Milanului (Giovanni Soranzo, *L'ultima campagna del Gattamelata al servizio della Repubblica Veneta (luglio 1438 – gennaio 1440*), în „Archivio Veneto", seria a V-a, LX–LXI (1957), p. 79–114).

[27] Delegaţia plecase din Constantinopol în 27 noiembrie 1437 (Campana, „Sailing into Union", p. 119, fig. 5).

[28] Fiul unui alt cunoscut diplomat şi administrator venețian, Albano (Giorgio Cracco, „Albano Badoer", *Dizionario Biografico degli Italiani*, V (1963), sub voce).

[29] Isabella Lazzarini, *Gianfrancesco I Gonzaga*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, LIV (2000), sub voce.

[30] Roberto Allen Roberts, *Mantua under Gianfrancesco Gonzaga (1407–1444): War, Politics and Diplomacy in a Lombard Buffer State* [teză de doctorat (University of Warwick)], Warwick, 1981, p. 150, 158.

[31] Michael Mallett, *Venice and its condottieri, 1404–54*, în *Renaissance Venice*, editor J[ohn]. R[igby], Hale – London, 1973, p. 121–145, la p. 128, 132–134.

[32] Roberts, *Mantua under Gianfrancesco Gonzaga*, p. 342–343.

[33] Ondřej Schmidt, *Negotiating Privileges at the Imperial Court : Emperor Sigismund's Charters for Italian Recipients and their Financial Dimension*, „Studia Historica Brunensia", LXX (2023), 1, p. 33–66, la p. 39–41.

[34] Daniela Dvořáková, *Barbara of Cilli (1392–1451): A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen* (= *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, LXXVII), Leiden – Boston, 2021, p. 175–185.

[35] Vezi I.-A. Pop, Al. Simon, *«Geografii simbolice» la începutul secolului al XV-lea? Popoarele lui Ladislau de Anjou în cuvintele lui Coluccio Salutati*, în *Naţiuni, naţionalism şi perspective interetnice în Transilvania. In honorem Sorin Mitu la 60 de ani*, editori Constantin Bărbulescu, Ion Cârja, Marius Eppel, Andrea Fehér, Vlad Popovici, Ana Victoria Sima, Lucian Turcu, Cluj-Napoca, 2025, p. 103–115.

[36] Cunoscutul subiect la Gerald Schwedler, *Herrschertreffen des Spätmittelalters. Formen – Rituale – Wirkungen* (=Mittelalter-Forschungen, XXI), Ostfildern, 2008, p. 465–466.

[37] Ingeborg Walter, *Barbara di Hohenzollern*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, VI (1964), sub voce.

În acest context, la 10 februarie 1438[38], Ambrogio Badoer a fost instruit să-i prezinte marchizului Gianfrancesco I Gonzaga că la Veneţia, „cel mai răsăritean oraș și stat al Occidentului”[39], ajunsese patriarhul „Ilie” (corect Iosif)[40], însoțit de 37 de arhiepiscopi (mitropoliți, în limbaj oriental) și de mulți alți ierarhi și preoți în număr de 300[41]. Venise şi împăratul (Ioan al VIII-lea Paleologul), însoţit de unul dintre fraţii săi (despotul Demetrios)[42], plus multe persoane nobile, civili şi militari, în număr de 7 000 (!)[43] din Armenia, „Ţara Românească” (Vlachia)[44], Georgia și Rusia, dar şi din alte părţi „foarte îndepărtate” (*valde longinquis*)[45]. Veniţi împreună pe una din cele trei nave trimise de papă (Eugeniu al IV-lea)[46], Patriarhul şi împăratul – ziceau instrucțiunile – ar fi aplecați spre unirea bisericească, dar este mai bine să nu se anticipeze, iar, oricum, tot ce vor afla veneţienii îi vor comunica marchizului.

Republica Sfântului Marcu trebuia să rămână prudentă. Drumul spre conciliul din Italia fusese greu şi nesigur[47]. O arată foarte bine mesajul transmis în 7 decembrie 1437[48] de Veneţia cardinalului Giuliano Cesarini, legatul papal de la Conciliul de la Basel[49]. Ultimele informaţii avute de republică de la Constantinopol datau din 25 octombrie (informaţii directe şi certe) şi 6 noiembrie (indirecte şi nesigure)[50].

---

[38] ASVe, Collegio, *Secreti*, reg. 4, f. 246 (252)^{r} (în Anexă, nr. 3).

[39] Christof Paulus, Albert Weber, *Venedig und der* wilde Osten*: Wissen, Rang und Interessenräume im ausgehenden Mittelalter*, în *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, C (2020), 1, p. 208–260.

[40] Confuzia este interesantă, date fiind şi disputele legate de originea patriarhului (vezi astfel şi Ivan Dujčev, *À propos de la biographie de Joseph II, Patriarche de Constantinople*, în „Revue des Études Byzantines”, XIX (1961), p. 333–339).

[41] În iulie 1437, Ioan al VIII-lea negociase cu Veneţia (la fel ca în urmă cu şase ani în tratativele cu Papalitatea) o „delegaţie greacă” de 700 de suflete. Aceiaşi termeni fuseseră agreaţi, încă din 1434, şi cu Conciliul de la Basel (*Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes* (= Concilium Florentinum: documenta et scriptores, A, I–III), I. *Epistolae pontificiae de rebus ante Concilium Florentinum gestis (1418–1438)*, editor Georg Hofmann, Roma, 1940, nr. 75, p. 74–75; Cecconi, *Studi storici*, nr. 6, p. 18; nr. 30, p. 89). Numărul exact al „delegaţiei greceşti” nu se cunoaşte însă până astăzi

[42] Ioan al VIII-lea avea patru fraţi în viaţă. Constantin (al XI-lea) rămăsese regent la Constantinopol. Toma şi Theodor ţineau Moreea. Demetrios, aliat cu Murad al II-lea şi ostil unirii, a fost socotit prea periculos pentru „a fi lăsat acasă” (J. Gill, *The Concil of Florence*, Cambridge, 1959, p. 108–109; Donald M. Nicol, *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, last Emperor of the Romans*, Cambridge, 1992, p. 15–16).

[43] Număr evident exagerat. Este însă de ţinut cont şi de faptul că pe galere se aflau 300 de arcaşi, angajaţi de veneţieni în Creta, posesiune a Serenissimei.

[44] Era vorba despre Moldova. Veneţia folosea în mod curent și deliberat *Vlachia* (Ţara Românească/a românilor) pentru Moldova. Și în cancelariile poloneze Moldova era *Valachia*, iar moldovenii *valachi*.

[45] Pentru abordarea (pontificală) a Răsăritului (în Apus), păstrată după anul de cumpănă 1437, vezi şi Al. Simon, *Altfel despre Unirea de la Florenţa: un «comunicat de presă» pontifical din arhiva sieneză*, în „Crisia”, LIII (2023), p. 91–106.

[46] *The Book of Michael of Rhodes: A Fifteenth-Century Maritime Manuscript*, ediţie Pamela O. Long, David McGee, Alan M. Stahl, II, editori A. M. Stahl, Franco Rossi, Cambridge, MA, 2009, p. 278.

[47] Pentru context, vezi şi Pero Tafur, *Travels and Adventures, 1435–1439*, ediţie Malcolm Letts, London, 1926, p. 125–126.

[48] ASVe, Collegio, *Secreti*, reg. 4, f. 225 (230)^{v}–226 (231)^{r} (în Anexă, nr. 2).

[49] Alfred A. Strnad, Katherine Walsh, *Giuliano Cesarini*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIV (1980), sub voce.

[50] Grosul flotei plecase din Veneţia la începutul lunii august 1437. Sosise în Creta pe la mijlocul lunii septembrie şi apoi la Constantinopol, pe 24 septembrie. O primă galeră, care pornise din Veneţia pe 26 iulie, ancorase în Bizanţ pe data de 3 septembrie (Campana, „Sailing into Union”, p. 117, fig./harta 4).

La Constantinopol sosiseră şi navele trimise de partida conciliaristă[51]. Împăratul Ioan al VIII-lea şi ai săi aveau să decidă pe care galere se vor îmbarca: pe cele ale Conciliului de la Basel sau pe cele ale papei Eugeniu al IV-lea şi ale Veneţiei[52], acestea din urmă fiind aşteptate să sosească la Constantinopol din părţile Romaniei[53] şi din cele ale Tanei[54] în câteva zile, adică, la sfârşitul lunii octombrie[55]. Se părea însă că delegaţia bizantină alesese „galerele noastre unite" (*illis galeis nostris unitis*), ale Papalităţii şi ale Serenissimei[56]. Aceasta rezulta din cele aflate de o navă veneţiană venită din Barbaria[57], corabie care se intersectase cu o navă aconitană[58], plecată din Constantinopol în 6 noiembrie. Cu o zi mai devreme, în capitala Imperiului Bizantin, sosiseră trei vase comerciale veneţiene plecate din Tana (din Azov)[59] şi se aştepta sosirea unei a patra de la Trebizonda[60], pentru ca apoi, pe vasele veneţiene şi pontificale unite, împăratul şi delegaţii răsăriteni să pornească spre Italia[61]. Până acolo, mai trebuiau să treacă de turci (staţionaţi la Gallipoli)[62]. Navele aveau să reziste atacurilor otomane[63].

Deşi menite să-i convingă pe destinatarii lor, cele două mesaje veneţiene erau raţionale, datorită numărului considerabil de „variabile", în primul rând de natură

[51] Plecată din Nisa şi Genova (6 şi 18 august 1437), ea ajunsese la Constantinopol pe 4 octombrie şi se întorsese, goală, nici o lună mai târziu, pe 1 noiembrie (Campana, „Sailing into Union", p. 113, fig./harta 3).

[52] În acest foarte frecvent discutat subiect, vezi şi Halff, „The Pope's Agents", p. 107–111, 131–135.

[53] Din *Romania* (Rumelia), adică, de la Mesembria (Nesebar), ultima posesiune bizantină majoră pe coasta apuseană a Mării Negre, nu se ştie să fi venit vreun vas cu delegaţi (Campana, „Sailing into Union", p. 119, fig./harta 5), iar, din punct de vedere geografic şi politic, Cetatea Albă (*Moncastro*) era mai uşor asociabilă cu Tana, din estul Peninsulei Crimeea. Totuşi, din ce se poate vedea, Cetatea Albă a fost socotită parte a *Romaniei* şi de către veneţieni la 1437. Subiectul ar merita poate dezvoltat în relaţie cu *Pomoria Parathalassia* din titulatura lui Alexandru I cel Bun al Moldovei, de la 1416 şi 1428), dar şi din cel al ţarului Bulgariei Ioan Alexandru, din 1336/1337 (Al. Simon, *Voievodul apei şi Basarabia: la începuturile angevine ale Ţării Româneşti*, Cluj-Napoca, 2024, p. 440–460).

[54] Pentru colonia genoveză din Delta Donului: Bernard Doumerc, *Les Vénitiens à La Tana (Azov) au XVe siècle*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviétique", XXVIII (1987), 1, p. 5–19.

[55] Campana, „Sailing into Union", p. 119. Galerele de la Cetatea Albă şi Tana au sosit pe 5 noiembrie.

[56] Altfel spus, Veneţia nu mai putea da înapoi, oricât ar fi încercat republica să păstreze aparenţele în raport cu conciliariştii.

[57] Termenul acoperea în primul rând coasta de nord-vest a Africii (cu accent pe Tunis), dar putea cuprinde şi Egiptul (vezi şi John Wansbrough, *A Moroccan Amīr's Commercial Treaty with Venice of the year 913/1508*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies", XXV (1962), 1, p. 449–471, la p. 469, nota 5).

[58] Giulia Spallacci, *I commerci adriatici e mediterranei di Ancona nel XV secolo*, Bologna, 2020.

[59] Remarcăm astfel nemenţionarea galerei din Cetatea Albă în corespondenţa Veneţiei cu cardinalul şi legatul Cesarini. Alături de includerea – „tacită" – a Cetăţii Albe în *Romania*, ar arăta că portul de la Gurile Nistrului era o problemă în relaţia cu Basel-ul. O asemenea problemă nu putea fi separată de cea a *Vlachiei* din cauza autorităţii Sucevei asupra Cetăţii Albe.

[60] Vezi aici şi Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks, 1204–1461* (= *The Medieval Mediterranean*, CV), Leiden – Boston, 2016, p. 275, 335, 382. Galera de la Trebizonda a ajuns abia pe 19 noiembrie (Campana, „Sailing into Union", p. 119).

[61] Plecarea a avut loc pe 27 noiembrie (Gill, *The Council of Florence*, p. 89; Campana, „Sailing into Union", p. 119).

[62] Vezi şi Halil Inalcik, „Gelibolu", *Encyclopedia of Islam*, II (1962[2]), cols. 983–987, la cols. 983–984.

[63] Zachariadou, *The Ottomans*, p. 24–25. S-ar putea spune şi că loviturile otomane asupra flotei au fost demonstrative.

personală[64]. Oferim câteva exemple. (1) Noul mitropolit al Moldovei, Damian, aşezat în fruntea delegaţiei Vlachiei, reprezentată doar de Moldova (Ţara Românească a lipsit de la conciliul din Italia, fiind practic neadmisă)[65], avea să fie cu greu înduplecat de patriarhul ecumenic Iosif al II-lea să semneze, în vara anului 1439, unirea Bisericilor de la Florenţa, deşi Damian fusese alegerea personală a patriarhului şi a împăratului[66]. (2) Cardinalul Cesarini, care avea să-şi piardă viaţa în condiţii misterioase „la hotarul" Ţării Româneşti[67], după bătălia de la Varna (1444)[68], nu era întrutotul fidel papei Eugeniu al IV-lea, simpatiile sale fiind mai degrabă conciliariste[69]. (3) Nepomenit atât înainte, cât şi după moartea sa (9 decembrie 1437), în mesajul Veneţiei către Giuliano Cesarini (7 decembrie 1437)[70], nepomenit nici în cel destinat lui Gianfrancesco Gonzaga (10 februarie 1438), împăratul romano-german Sigismund de Luxemburg făcuse o ultimă încercare (disperată aproape)[71] de a-l convinge pe Ioan al VIII-lea să nu aleagă nici calea Conciliului de la Basel, nici pe cea a lui Eugeniu al IV-lea, ci să vină la el, împreună cu toţi delegaţii răsăriteni[72].

În asemenea condiţii, sosirea la Veneţia a navelor la bordul cărora se aflau împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, patriarhul ecumenic Iosif al II-lea şi reprezentanţii din Răsărit ai Bisericilor de rit „grec" de sub autoritatea Marii Biserici de la

---

[64] „Mini-biografiile" (pro-papale) din Halff, *The Pope's Agents*, p. 101–129, sunt extrem de elocvente în acest context.

[65] Deşi, pe 16 martie 1439, Ioan al VIII-lea Paleologul i-a pledat cauza lui Vlad al II-lea Dracul (Bertandon de la Brouquière, *Voyage d'Outremer* (= Recueil des voyages et des documents pour servir à l'histoire de la géographie, XII), editor Charles Scheffer, Paris, 1892, p. 265). Raţiunile pentru absenţa Ţării Româneşti de la Conciliul de la Ferrara-Florenţa par să ţină mai mult de o „favorizarea" papală a Moldovei, decât de o opţiune a Argeşului pentru Conciliul de la Basel (care nu poate fi exclusă şi din cauza „tăcerilor" Veneţiei legate de Cetatea Albă din mesajul către Cesarini). În cazul unui caz, împăratului şi patriarhului ecumenic le-ar fi fost relativ uşor să găsească un „om potrivit" pentru scaunul mitropolitan al *Ungrovlachiei*, după modelul înlocuirii, foarte recente în octombrie 1437, a lui Grigorie cu Damian în cel al Moldovlahiei (*Les «Mémoires» du Grand Ecclésiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438–1439)* (= *Concilium Florentinum: documenta et scriptores*, II, 9), ediţie Vitalien Laurent, Paris, 1971 (*Syropoulos*), p. 162–163).

[66] Vezi Emilian Popescu, *Compléments et rectifications à l'histoire de l'eglise de Moldavie dans la première moitié du XVe siècle*, în Idem, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium Studiorum*, Bucureşti, 1994, p. 455–477, la p. 475–476.

[67] Din acest motiv, Eugeniu al IV-lea i-a şi scris personal lui Vlad al II-lea Dracul în martie 1445 (*Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (= *Monumenta Medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, II, XI–XII, XIV), II. *1382–1445*, editor Anatol Lewicki, Kraków, 1891, nr. 305, p. 453–454). După cum se ştie, anterior, Vlad îl arestase temporar pe Iancu de Hunedoara.

[68] John Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: The Ottoman-Christian Conflict from 1438–1444* (= *History of Warfare*, LXXVI), Leiden – Boston, 2012, p. 483–484.

[69] Gerald Christianson, *Cesarini, the Conciliar Cardinal: The Basel Years, 1431–1438* (= *Kirchengeschichtliche Quellen und Studien*, X), St. Ottilien, 1979.

[70] Anterior, Veneţia îl ţinuse la curent – în limita intereselor republicii – pe Sigismund cu evoluţia pregătirilor pentru aducerea „delegaţiei greceşti" în Italia, după cum o recunoştea şi împăratul romano-german (vezi Campana, „Sailing into Union", p. 110–112, 118, cu sursele citate în notele 44, 50–52, 84.

[71] *Syropoulos*, p. 180–183 (cu critica lui Gill, *The Council of Florence*, p. 82–83, nota 3).

[72] Pe 6 noiembrie 1437, Sigismund comunicase această dorinţă şi Conciliului de la Basel (*Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund* (= *Deutsche Reichstagsakten*, Ältere Reihe, VII–XII), VI. *1435–1437*, editor Gustav Beckmann, Gotha, 1901, nr. 158, p. 257).

Constantinopol, era un început, unul promiţător, dar nu un capăt de drum[73]. Până la urmă, însăşi unirea care a fost proclamată la 7 iulie 1439, avea să se dovedească a nu fi un sfârşit al disputelor creştine şi un început al unităţii Creştinătăţii refăcute, atât împotriva sultanului Murad al II-lea, cât şi împotriva Conciliului de la Basel[74]. Ţările Române, divizate pe plan intern şi îndreptate pe căi externe diferite[75], încă de dinaintea ieşirii navelor pontificale şi veneţiene din Strâmtori, aveau să resimtă din plin efectele în deceniile de mai apoi[76].

Veneţia pare să fi fost pe deplin conştientă de potenţiale probleme. În scrisoarea din 7 decembrie 1437 către cardinalul Giuliano Cesarini, „omul Papalităţii romane" la Conciliul de la Basel (pe care l-a şi prezidat şi de care s-a rupt abia în ianuarie 1438)[77], a trecut sub tăcere rolul Cetăţii Albe a Moldovei în strângerea, pe vasele Serenissimei, a „delegaţiei greceşti" care avea să sosească în Peninsula Italică. Cetatea Albă pare să fi făcut – pe moment – diferenţa între Ţările Române[78], Vlachia[79] fiind unită în Moldova la Veneţia, (dar abia) după sosirea „delegaţiei greceşti" în Lagună (8 şi 10 februarie 1438). Nu la multă vreme după plecarea „delegaţiei greceşti" din Constantinopol (27 noiembrie 1437), Vlad al II-lea Dracul, fostul favorit al lui Sigismund de Luxemburg († 9 decembrie 1437)[80] şi domn al Ţării Româneşti, avea să-l călăuzească pe Murad al II-lea în devastatoarea sa campanie din Transilvania[81].

Documentele veneţiene aduse aici în discuţie (mesajul către cardinalul Cesarini şi instrucţiunile pentru solul Serenissimei la marchizul Mantovei) ne arată fundalul, apusean în primul rând, pe care s-a pregătit şi apoi s-a desfăşurat Conciliul/Sinodul de la Ferrara-Florenţa: de la disputele dintre Papalitate şi Conciliul de la Basel la

---

[73] Vezi Marie-Hélène Blanchet, *Metropolitan Ignatius of Tarnovo and the Union of Florence (1439)*, în *Southeast Europe: History, Culture, Politics, and Economy*, editori Dimitar Dimitrov, Milko Palangurski, Nadezhda Hristova, Veneta Hristova, Vihren Bouzov, Bologna, 2018, p. 28–34.

[74] O perspectivă echilibrată: Norman Housley, *Aeneas Silvius Piccolomini, Nicholas of Cusa, and the Crusade: Conciliar, Imperial, and Papal Authority*, în „Church History", LXXXVI (2017), 3, p. 643–667.

[75] Ultima contribuţie majoră asupra anilor 1430–1440 în istoria Ţărilor Române îi aparţine în continuare lui Ilie Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa*, în „Cercetări istorice", IV (1928), p. 65–276.

[76] Întrebarea fundamentală, schiţată deja de către profesorul Şerban Papacostea (*Politica externă a lui Ştefan cel Mare: opţiunea polonă (1459–1472)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XV (2007), p. 13–28, la p. 20–25), ar fi în acest cadru: când a început rivalitatea dintre Ţările Române (dintre *Valachii*) pentru întâietatea românească (*valachă*)?

[77] N. Housley, *Ending and Starting Crusades at the Council of Basel*, în „Crusades", XVI (2023), 1, p. 115–145.

[78] Autoritatea transilvană (ungară în fapt) primită de la papa şi acceptată de împăratul romano-german şi rege al Ungariei de alesul Bizanţului, Grigorie, mitropolitul Moldovlahiei, în martie–mai 1436 (Al. Simon, *Eugeniu al IV-lea, Sigismund de Luxemburg şi ierarhul pentru toţi valahii în primăvara anului 1436*, în „Memoriile Secţiunii Istorice a Academiei Române", seria a V-a, XXXIX (2024), p. 107–146), trebuie privită şi din perspectiva utilităţii Cetăţii Albe în organizarea viitorului conciliu de unire, indiferent practic de locul unde avea acesta să se desfăşoare (dar, evident poate, mai ales în Italia).

[79] Remarcăm numele arhaizant Vlachia, în loc de *Valachia*, folosit de către administraţia Republicii Sfântului Marcu.

[80] *Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Kaisers Sigmund*, ediţie Wilhelm Altmann, Berlin, 1893, p. 316–317.

[81] Virgil Ciocîltan, *Între sultan şi împărat. Vlad Dracul în 1438*, în „Revista de istorie", XXIX (1976), 11, p. 1767–1790.

rivalităţile din Peninsula Italică. După cum se ştie, la conciliul de unire al Bisericilor din anii 1438–1439, Moldova a fost prezentă, spre deosebire de Ţara Românească. Moldova a devenit sinonimă cu Vlachia, cu „Ţara Românească" sau „Ţara românilor". Sursele ne îngăduie să aşezăm originile acestei sinonimii, care se contura puternic încă din primăvara anului 1436, la Gurile Nistrului, la Cetatea Albă. Alături de Tana (Azov), Trebizonda şi Constantinopol, ea a fost un punct vital şi un port-cheie pentru strângerea „delegaţiei greceşti" care urma să participe la „sinod". Prin controlul ei asupra Cetăţii Albe, fie şi el limitat de autonomia păstrată de oraş, Suceava a câştigat întâietatea românească, în special în relaţie cu Occidentul, cu papa Eugeniu al IV-lea, un veneţian, şi cu Republica Sfântului Marcu. În mod normal, acest loc de frunte părea „rezervat" Ţării Româneşti (numită îndeobşte V(a)lachia Maior). S-ar putea ca mutaţia românească petrecută în acest context unionist să explice atât disoluţia asocierii moldave dintre fraţii şi rivalii Iliaş şi Ştefan al II-lea (care a preluat Cetatea Albă), cât şi atitudinile schimbătoare ale lui Vlad al II-lea Dracul, domnul Ţării Româneşti, teoretic cel mai îndrituit să pretindă „supremaţia românească".

ANEXĂ

1. Din deciziile senatului Republicii Veneţia privind navele care trebuiau trimise în Marea Neagră în vederea organizării conciliului

(Veneţia, 11 mai 1437)

Archivio di Stato di Venezia, Venezia, Senato, Deliberazioni. Misti, reg. 60. 1437–1440, f. 11^{r}

Die XIIII Maii Incantus Galearum Tane

Quod in nomine Yhesu Christi et in bona gratia ad viagium Tane Romanie et Trapesunde et Maurocastri deputentur galee tres/ due de mensuris grossis solitis, et vna mensure viagii romanie que sint ad vnum denarium de nabulis eundo, stando et/ redeundo, vna quarum per texeram vel concordium vadat in Trapesundam vna sexti romanie Maurocastrum, et reliqua vna Tanam/ et deliberentur per incantum plus offerentur nec valeat incantus nisi omnes tres fuerint deliberate. Et dentur fulcite per commune armis/ coredis et aliis preparationibus suis iuxta solitum [...].

2. Colegiul Republicii Veneţia către cardinalul Giuliano Cesarini, legat pontifical la Conciliul de la Basel

(7 decembrie 1437)

Archivio di Stato di Venezia, Collegio, Secreti, reg. 4. 1436–1438, f. 225 (230)^{v}–226 (231)^{r}

Reverendissimo domino I[iuliani] Cardinalj Sancti Angeli,/ Apostolico legato et in Basiliensis concilio precedentj.

Reverendissime in Christo pater,

Tenemus memorie Vestram R[everendissimam] P[aternitatem] alias/ suis literis nos rogasse, ut de his quam in factis Grecorum occurierent pro futuro// concilio, et que de partibus Constantinopolis sentiremus, ipsam Vestram R[everendissimam] P[aternitatem] consciam/ faceremus, et si hactenus nichil scripsimus, non mareminj, id enim ex hac sola/ causa processit quam licet multa et varia, diversimode sint relata,/ nichil tamen certum habuimus, cui fidem indubiam adhibere possimus, ideo si ab/ incertarum rerum scriptione destitimus, Vestra R[everendissima] P[aternitas] intellecta causa non mirabitur,/ ac nunc per adventum quarundam navium nostrarum ex illis partibus Constantinopolis/ venientium, aliquas literas habuimus a baiulo nostro Constantinopolis, sintque/ etiam alie litere per quosdam cives et mercatores nostros scripte, quarum ultime/ date sunt in Constantinopoli, die XXV, mensis Octobris, que omnes effectualiter concor/dantes, narrant qualiter, post multa et varia impedimenta, et/ obstacula introducta per illos qui nomine concilij cum galeis de provintia/ illuc iverant, ut S[erenissimus] Imperator Constantinopolis et sui illam partem et viam/ eligerent, cum multis, magnis et amplis promissionibus, et viam Summi/ Pontificis declinarent, et post plurimas disceptationes, tandem idem S[erenissimus]/ Imperator elegit atque deliberavit omnino cum galeis nomine Summi Pontificis, illuc/ missis venire Venetias, sed pro maiori securitate expectare decrevit galeas/ nostras a mercato, que ex partibus Romanie et Tane redire debebant, et ibi in/ dies expectabantur, ut cum omnibus illis galeis nostris unitis, Tucros/ esset navigatio et profectio sua, et ut Vestra R[everendissima] P[aternitas] rem hanc clarius/ particulariterque intelligat, mittimus his inclusum exemplum unius litere/ per unum nostrum civem et mercatorem ex Constantinopoli scripte uni alteri civi/ nostro hic existenti, datis die XXV, mensis Octobris, quam hec est recentior litera/ que exillis partibus habeatur, sed alie omnes cum effectu huius etiam sunt/ concordes. Preterea per adventum unius nostre navis ex partibus/ Barbaria venientis habemus quod in hoc eius adventu reperit in marj/ unam navem Anchonitanorum ex Constantinopoli venientem, qui inde/ descessit die sexto Novembris, a cuius patrono et hominibus habitum est a certo/ tres galeas nostras a mercato viagij Tane, die quinto Novembris Constanti/nopolim attigisse, Venetis redituras, que ibi expectabant aliam/ quartam galeam nostram ex Trapesunda venturam, quodque Imperator/ et sui se parabant ut has galeas nostras conscenderent huc venturj/ de his que habemus quibus nos fidem adhibemus pro solita affectione nostra/ utque desiderio vestro satisfaciamus ipsam Vestram R[everendissimam] P[aternitatem]. certificare decrevimus, et/ ob hanc solam causam presentem nuntium cum his nostris literis mittere statuimus/ certissimos nos reddentis que vobis gratissimum erit de his rebus habere/ noticiam, ac nos pro beneplacitis vestris offerimus.

Septio Decembris

3. Colegiul Republicii Veneţia către Ambrosio Badoer, sol la marchizul Mantovei, Gianfrancesco I Gonzaga

(10 februarie 1438)

Archivio di Stato di Venezia, Collegio, Secreti, reg. 4. 1436–1438, f. 246 (252)^{r}

1437. Seniori Ambrosio Baduario, oratori nostro/ ad Illustrem dominum Marchionem Mantue.

Intendentes ea que nobis occurrunt cum illo Illustro domino Marchione communicare, volumus/ quod eidem nostri parte dicatis, quod nudius tercius galee Summi Pontifici, una cum Serenissimo/ domino Imperatore Constantinopolitano, ad portum nostrum Venetis declinarunt et unacum Reverentissimo/ domino patriarcha Elia, patriarcha Constantinopolitano, cum quo venerunt prelati in magno numero, et/ precipue archiepiscopi XXXVII et papates multi de locis longinquis numero in totum de huiusmodi/ condicione, cum ipso domino patriarcha persone III^{c}; cum prelibato autem Serenissimo Domino Imperatore/ est unus eius frater despotus, et venerunt multe notabiles persone, milites/ et magne condicionis, ac insuper legationes diversarum partium de supra constantes per/ milliaria VIIe velcirca[82], de partibus Armenie, Vlachie, Zorzanie, Rossie,/ et aliis partibus, valde longinquis, et per ea que possumus comprehendere, predicti/ dominus imperator et patriarcha videntur bene dispositi ad unionem Ecclesie, quo ad usque/ nescimus deliberationem quam facient de processu eorum; sed quicquid decetero[83] sentiemus/ cum eius[84] Illustri Marchione paterne communicabimus.

X Februarii.

MONCASTRO AND VLACHIA IN THE POLICY OF THE REPUBLIC OF SAINT MARK ON THE EVE OF THE COUNCIL OF FERRARA-FLORENCE (1437–1438): DOCUMENTS FROM VENETIAN ARCHIVES

(Abstract)

Venice invested considerably in the genesis of what became known as the Council of Ferrara-Florence for the union of the Eastern and Western Churches. In the competition for hosting "the event", the Serenissima side with Pope Eugenius IV, her native, against both the Council of Basel and Emperor Sigismund of Luxemburg. For this she needed firm support in the Black Sea area, where the "Byzantine delegates" were to be collected in view of their journey from Constantinople to the Italian Peninsula. The messages conveyed by the republic to Cardinal Giuliano Cesarini, still president of the Council of Basel (before the arrival of the "Byzantine delegates" in Venice) and to Gianfrancesco Gonzaga, margrave of Mantua (after the arrival) indicate both the uncertainties and the prospects of the endeavour. In it, Moncastro (Maurocastro/Cetatea Albă) and Vlachia (synonym in this case with Moldavia, because of the Moncastro harbour under its control) played an important role, shifting the balance of power between the Romanian states, as Wallachia proper did not attend the council.

[82] Astfel în original. Corect: *vel circa*.
[83] Astfel în original. Corect: *de cetero*.
[84] Astfel în original. Corect, probabil, *eodem*.